

Van Oudjick zonder autoriteit

Toneelgroep Amsterdam brengt *De stille kracht* op de planken in een bewerking van Peter van Kraaij en in de regie van Ivo van Hove. Het initiatief kunnen we alleen maar toejuichen. Maar het resultaat stemt eerder tot verwondering dan tot bewondering.

Door Liesje Schreuders

De plot van de roman *De stille kracht* lijkt op dat van een klassieke tragedie. De patriarch komt ten val vanwege een fatale fout. Met hem gaat zijn huis, zijn macht, zijn gezin ten onder. Deze plot verwerkte Couperus in een realistische roman die zich afspeelt in zijn eigen tijd en binnen de hem welbekende context van het Nederlandse koloniale bestuur. Zoals Couperus het verwoordde: '*De stille kracht* geeft vooral weêr de geheimzinnige vijandschap van Javaanschen grond en sfeer en ziel, tegen den Nederlandschen veroveraar.' De blindheid van de resident is groot, zijn (vermeende) gezag is groot, hij is zelf een groot man, of wordt zo door Couperus beschreven: fors, fier, in de kracht van zijn leven; gewend te heersen, maar tegelijk naïef en arrogant. 'Ja, het was toch maar een goed leven in Indië, bij het Binnenlandsch Bestuur. (...) Zijne groote verantwoordelijkheid was zijner heerschersnatuur een genot.'

In handen van Toneelgroep Amsterdam is dit stuk echter geen klassieke tragedie geworden en geen historisch kostuumdrama. *De stille kracht* is ook geen geactualiseerde bewerking van Couperus' roman. Het lijkt niet te hangen op één interpretatie, een welomlijnde visie op de koloniale of de huidige tijd. Het roept vragen op, vragen en nog meer vragen.

De tekst

Er is een voice-over, de stem van Hans Kesting, die af en toe een fragment voorleest uit de roman. Dit doet hij goed en de passages zijn op zichzelf mooi. De functie van de voice-over is echter onduidelijk: hij vertelt te weinig om het verhaal 'aan elkaar te breien', maar te veel om de autonomie van het toneelstuk geen geweld aan te doen.

De dialogen zijn vaak woordelijk van Couperus, maar soms opeens helemaal niet. Dan roept Theo van Oudjick zijn vader toe dat Léonie 'rondneukt', beveelt Léonie haar man dat hij 'moet toegeven' en is Van Oudjick voor zijn ondergeschikten niet 'resident' maar gewoon 'Otto'. Door geen van de acteurs, Marieke Heebink uitgezonderd, wordt geprobeerd het eenentwintigste-eeuwse polderaccent te vervangen door iets historischer of zelfs maar universeler van klank.

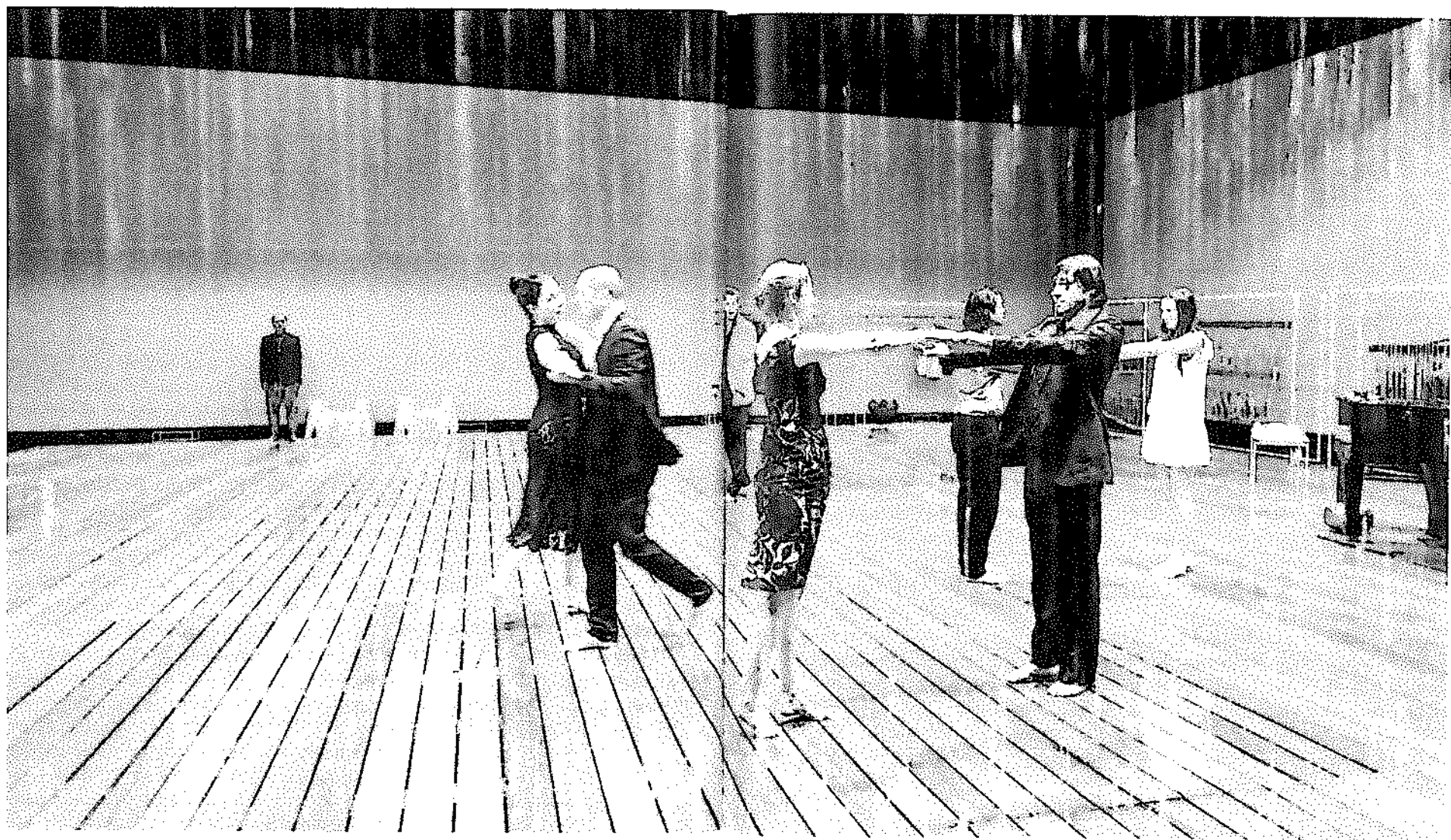
Het zijn vervreemdende modernisering van een tekst die verder zeer Couperiaans is, dat wil zeggen negentiende-eeuws en dus gedateerd. Ze raken bovendien aan een dieper liggend probleem: dat van de interpretatie van de personages. Want *natuurlijk* zou een zoon in 1900 zijn vader niet het woord 'rondneuken' in het gezicht slingeren, zeker niet als die vader Van Oudjick was; zou een controleur zijn meerdere niet aanspreken met 'Otto'; zou een vrouw, zelfs een vrouw als Léonie, haar man niet botweg iets bevelen. Eventueel zou ze hem haar wens dringend toefluisteren, zoals in de roman gebeurt. De autoriteit van een vader, een superieur, een echtgenoot werd in Couperus' tijd niet zo

makkelijk verworpen als tegenwoordig. Dus waarom dan juist *dit* anachronisme? Wil de regisseur zo het thema van de 'gevallen macht', de 'ondermijnde autoriteit' naar voren brengen? Maar voordat macht valt, moet zij hoog staan; voordat autoriteit wordt ondermijnd, moet zij ergens op stoelen. In dit toneelstuk stoelt de macht nergens op, heeft zij geen enkele geloofwaardigheid.

Van Oudijck

Dat brengt ons op de acteurs en de spelregie, mijn belangrijkste punt van kritiek. Couperus' Van Oudijck is een tragisch geval, omdat hij aan het begin van de roman overtuigd is van zichzelf; omdat hij in zijn principes gelooft: plichtsgetrouwheid, rationalisme, werken voor de goede zaak en trouw. Trouw aan en van zijn ondergeschikten, zijn vrouw en kinderen inclusief -- en zich gaandeweg moet realiseren dat dit alles, allemaal, verkeerd is. Hij gaat ten onder.

Voor het eerst moet hij, de onbuigzame, buigen voor iets wat groter en sterker is dan hijzelf. Gijs Scholten van Aschat is ongetwijfeld de beste Nederlandse acteur die we hebben en aan hem zou zo'n moeilijke rol wel zijn toevertrouwd, verwacht je. Maar dan volgt een grote teleurstelling. Scholten van Oudijck komt van begin af aan op ons over als een geslagen, miezige figuur. Hij straalt geen autoriteit uit, toont geen wilskracht, heeft geen imposante verschijning. Hij maakt niet de indruk van een heerszuchtig man. In de cruciale scènes tussen hem en de Raden-Ajoe, de corrupte moeder van de eveneens corrupte en fanatiek religieuze regent, moet hij zijn sterke wil tegenover haar boetvaardigheid, zijn plichtsbesef tegenover haar zelfvernedering stellen en hij moet kalm, maar onvermurwbaar zijn. In zijn ogen heeft hij het morele gelijk aan zijn kant. Maar Scholten van Oudijck is geen partij voor Marieke Heebinks Raden-Ajoe, hij *overrulet* haar niet, hij *smeekt* bijna. Kleintjes en aarzelend weigert hij toe te geven.

Het lijkt alsof de resident zich in dit toneelstuk van meet af aan al bewust is van zijn tragedie, van de stille kracht die hem ten slotte zal overwinnen. Het lijkt zelfs alsof de stille kracht hem bij zijn allereerste opkomst al heeft overwonnen.

Defaitisme

Waarom is dat allemaal zo? Is de regisseur soms van mening dat we tegenwoordig geen geloofwaardige autoriteit in de persoon van een man, echtgenoot, vader, bestuurder meer kunnen neerzetten, dat zo iemand van begin af aan al failliet en verloren is? Van Aschat en Van Hove zullen zich bewust zijn van de huidige problematiek van de patriarchale autoriteit; haar onhoudbaarheid, haar ongeloofwaardigheid etcetera. Maar wat heb je aan zulk bewustzijn als je een toneelstuk maakt naar *De stille kracht*, waarvan het thema juist zou moeten zijn: de val van de patriarch, de gevolgen van in de wet verankerde ongelijkwaardigheid?

Van Oudijcks tragiek is niet dat hij van meet af aan geen gezag heeft; zijn tragiek is dat zijn gezag machteloos is tegenover het onbekende, geheimzinnige, vijandige van de kolonie. Blindheid ten opzichte van zijn overspelige vrouw, van zijn eigen seksualiteit (de bastaardzoon), van een zoon die te slap is om te werken en van een land waar hij met de beste bedoelingen over heerst, maar dat niettemin door hem en de zijnen wordt uitgebuit (en dat zich daartegen op mystieke wijze verzet). Dat is zijn tragedie.

Als een regisseur *De stille kracht* op de planken wil brengen, moet hij dus kiezen: Couperus' gevoel voor tijdgeest en drama, de historische kant van het verhaal naar voren brengen; of zijn literaire meesterschap vooropstellen en een actuele bewerking maken waarbij niet het kolonialisme, maar een andere, misschien een huidige situatie van uitbuiting en blindheid voor 'het leven onder het leven' de tragedie vormt. Allebei is niet mogelijk. Een van de twee lijkt me trouwens al moeilijk genoeg.

Dus waarom twijfelt de regisseur? Waarom lijkt Van Oudijck al bij het begin te weten wat hem gaat gebeuren en lijkt hij zich er meteen al bij te hebben neergelegd? Waarom is Scholten van Aschat zo defaitistisch; een soort Grunbergiaanse vaderfiguur, zo iemand die eigenlijk niet in zijn eigen illusies gelooft? Waarom zijn zijn kinderen brutale polderpuubers? Waarom is zijn vrouw verstandiger dan hij?

Tallose vragen

De fundamentele wankelmoedigheid of zeg maar gerust onnavolgbaarheid van Van Hoves regie liet mij als kijker verwonderd achter. Niet dat ik me verveelde: op zichzelf heeft het ensemble enorme acteerkwaliteiten en gedurende de hele voorstelling werd het publiek, zoals gezegd, door tallose vragen beziggehouden. Waarom is Léonie van Oudijck geen onverschillige, perverse echtgenote, maar is zij verworden tot een soort intelligente, stoute puber, die helemaal niet verbaasd kijkt als er een emmer bloed over haar wordt uitgestort? Waarom komt Addy de Luce halfnaakt op en danst hij nota bene de *capoeira*, een Braziliaanse vechtdans? Is dat 'exotisch'? Maar waar is zijn karakteristieke indolentie dan gebleven? Waarom heeft Eva Eldersma een komische rol en barst zij, de koele, beschaafde, vrouwelijke evenknie van Van Oudijck, voortdurend in huilen uit? Waarom krijgen we sommige scènes wel te zien en worden andere alleen naverteld? Waarom is de regent vriendelijk en beschaafd, in plaats van fanatiek en nijdig? Waarom trekt Eva haar kleren uit?

Wat voegt het toe aan Couperus' roman en de bestaande interpretaties ervan? Wat haalt het eraf? 🍷

De stille kracht is nog in januari en februari te zien in Amsterdam en Antwerpen, zie tga.nl